

Topografia Młodej Polski

Starter:

- współczesna fotografia Krakowa; ośrodki polskiej kultury i sztuki przełomu XIX i XX wieku; polecenia odwołujące się do wiedzy ucznia;

Rozdział: Kraków

- życie artystyczne w Krakowie u schyłku XIX wieku, działalność Przybyszewskiego, kawiarnie artystyczne, Akademia Sztuk Pięknych, krakowskie teatry; fotografie współczesne: Jama Michalika w Krakowie, Teatr im. Słowackiego w Krakowie, Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie, Afisz teatralny z prapremiery *Wesela* z 1901 r.; Tadeusz Boy-Żeleński "Znasz-li ten kraj" (fragment); cztery polecenia otwarte związane z tekstem;

Rozdział: Lwów

- życie artystyczne we Lwowie przełomu XIX i XX wieku, rola Teatru Wielkiego, Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, kawiarni Schneidra; ciekawostka dotycząca Zakładu Narodowego im. Ossolińskich; fotografia: Teatr Miejski we Lwowie na pocztówce z 1905; fotografie współczesne: Opera we Lwowie, Widownia Teatru Wielkiego we Lwowie, Kolumna Adama Mickiewicza we Lwowie; Józef Mayen "Gawędy o lwowskich kawiarniach" (fragment); cztery ćwiczenia otwarte związane z zamieszczonym tekstem;

Rozdział: Zakopane

- fascynacja Zakopanem na przełomie XIX i XX wieku; artyści zamieszkujący w Zakopanem i okolicach; współczesne fotografie: Zakopane. Widok ogólny, Dom w stylu zakopiańskim, Widok na Zakopane; sze ćwiczeń interaktywnych.

Bibliografia:

-
- Źródło: Tadeusz Boy-Żeleński, *Znasz-li ten kraj*, Wrocław 1983, s. 14.
 - Źródło: Józef Mayen, *Gawędy o lwowskich kawiarniach*, dostępny w internecie: <http://www.lwow.com.pl/rocznik/kawiarnie.html> [dostęp 7.06.2021].

Topografia Młodej Polski

Kraków

Źródło: Jędrycha, licencja: CC BY-SA 3.0.

Kraków to artystyczna stolica Młodej Polski. Tutaj wydawane były najbardziej wpływowe czasopisma, powstawały kultowe kawiarnie i kabarety, a opinię publiczną nieustannie szokowały nonszalanckie wybryki bohemy. Warto jednak pamiętać także o dwóch innych, nie mniej istotnych ośrodkach polskiej kultury i sztuki przełomu wieków – światowym Lwowie i otoczonym kojącą zmysły przyrodą Zakopanem.

Już wiesz

1) Dowiedz się, jakie miejsca, związane z młodopolską kulturą i sztuką, znajdują się w Krakowie, Lwowie i Zakopanem. Przygotuj 15-minutową prezentację, w której przedstawisz najciekawsze z nich.

2) Na czym polega secesyjny charakter dzieł sztuki architektonicznej Krakowa czasów Młodej Polski? Wybierz jeden przykład takiego tekstu kultury i zanalizuj go z wykorzystaniem dowolnej definicji secesji w sztuce.

3) Jakie – twoim zdaniem – miejsca w dużym mieście mogą służyć rozwojowi kultury i sztuki?

Kraków

Kraków, mimo że był miastem niewielkim i prowincjonalnym, stał się u schyłku XIX wieku głównym ośrodkiem kulturalno-artystycznym Młodej Polski. To tutaj w 1898 roku osiedlił się po powrocie z Berlina i norweskiego Kongsvinger pisarz Stanisław Przybyszewski – bezkompromisowy przywódca **cyganerii** i niepodważalny autorytet dla wielu młodych twórców. Był on nie tylko charyzmatycznym wzorem artysty, podporządkowującego sztuce całe swoje życie, lecz także propagatorem nowych, europejskich trendów, będących inspiracją dla rodzimych artystów. Szczególne znaczenie w tym kontekście miało czasopismo 'Życie', którego redakcję Przybyszewski objął po zamieszkaniu w Krakowie. Ośrodkiem spotkań młodopolskiej cyganerii były krakowskie kawiarnie, gdzie w oparach papierosowego dymu i przy mocnych trunkach do rana dyskutowano na tematy związane ze sztuką. Nie bez przyczyny kawiarnie nazywano 'kuźniami intelektu'. Jednym z najsłynniejszych tego typu miejsc była znajdująca się do dziś przy ul. Floriańskiej 45 Jama Michalika, gdzie od 1905 roku działał kabaret Zielony Balonik, założony przez Tadeusza Boya-Żeleńskiego. Do innych ważnych punktów na mapie młodopolskiego Krakowa zaliczyć należy: Akademię Sztuk Pięknych, muzea Czartoryskich i Narodowe oraz teatr pod dyrekcją Tadeusza Pawlikowskiego. Na deskach krakowskiego teatru wystawiano sztuki zarówno twórców debiutujących, jak i słynnych na całą Europę. Pawlikowski zaprezentował po raz pierwszy sztuki Gabrieli Zapolskiej, Stanisława Wyspiańskiego czy Jana Kasprówicza.

Jama Michalika w Krakowie

Źródło: a. nn., dostępny w internecie: https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Jama_Michalika.jpg [dostęp 21.10.2015], domena publiczna.

Teatr im. Słowackiego w Krakowie

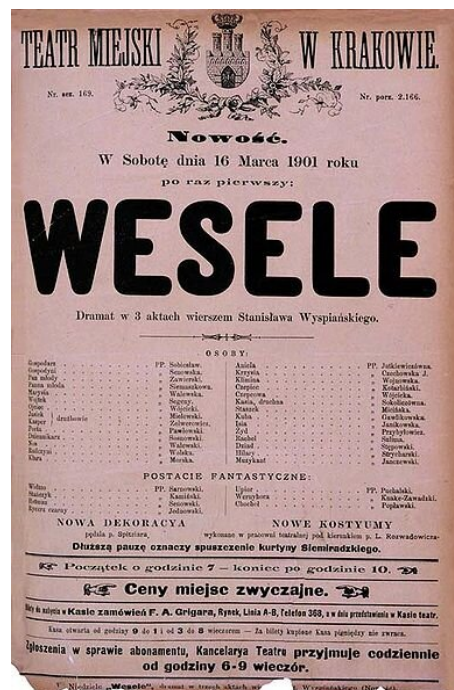
Źródło: a. nn., dostępny w internecie:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Krak%C3%B3w,_Teatr_Miejski_im._S%C5%82owackiego;_fot._01.jpg [dostęp 21.10.2015], licencja: CC BY 3.0.

Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie

Źródło: a. nn., dostępny w internecie: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Akademia_Sztuk_Pi%C4%99knych_w_Krakowie_-_gmach_g%C5%82%C3%B3wny_\(8634918960\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Akademia_Sztuk_Pi%C4%99knych_w_Krakowie_-_gmach_g%C5%82%C3%B3wny_(8634918960).jpg) [dostęp 21.10.2015], licencja: CC BY 2.0.

Afisz teatralny z prapremiery *Wesela* z 1901 r.

Źródło: a. nn., dostępny w internecie: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Archiwalia_Wesele1901.jpg [dostęp 21.10.2015], domena publiczna.

Tadeusz Boy-Żeleński

Znasz-li ten kraj

Ach, te dysputy krakowskie! Dziś trudno sobie wyobrazić coś podobnego z powodu obecności kobiet. Nie zniosłyby tego. Czytałem gdzieś o procesie rozwodowym w Ameryce, w którym żona zażądała rozwodu z powodu znęcania się męża. Jako przykład okrucieństwa podała, że sprowadzał do domu przyjaciół i po kilka godzin rozmawiali o Kancie. Sąd uwzględnił motyw i udzielił rozwodu. Z tego punktu widzenia niejednen bywalec kawiarni krakowskich mógłby być oskarżony o sadyzm... Godziny schodziły na takich dysputach. 'Wisielka płynie wolno, ma czas, robaczku, ma czas', mawiał Stach Przybyszewski. Istotnie, czego jak czego, ale czasu było w Krakowie dość. Kiedy zamykano jedną kawiarnię, szło się do drugiej; w tym sennym mieście kilka kawiarni było otwartych do trzeciej rano! Bez muzyki, broń Boże; tym krakowski wyjadacz kawiarniany gardził: tylko gazety i gadanie. Można tam było dostać wódki, szynki, jajka, a więc po co w ogóle wychodzić? Ale trzecia rano wybiła jak nic, a tu jeszcze nie doszło się do konkluzji w najważniejszych sprawach ducha! Na szczęście i wtedy było gdzie się schronić; była kawiarnia, której nie zamykano nigdy, otwarta bez przerwy dniem i nocą przez trzydzieści

lat istnienia: 'Rosenstock', na rogu ulicy Lubicz. Była to najbardziej malownicza knajpa, jaką znałem; ponieważ, począwszy od trzeciej rano, była jedyną, spotykały się tam wszystkie stany. Złota młodzież wprost z balu we frakach i również we fraku kelner z innej kawiarni, który po fajerancie zachodził jako gość na partyjkę bilardu. Tupot nóg dorożkarzy wstępujących na rozgrzewkę i szwargot oficerów austriackich. A wśród tego gwaru, zaduchu, w kącie, nic nie widząc, nic nie słysząc, **tokuje** dwóch młodzieńców, wydzierając sobie słowa, miażdżąc się argumentami, nie mogąc się doczekać chwili, gdy przeciwnik zrobi pauzę dla nabrania oddechu. Ci z pewnością przegadają tak do ósmej rano, po czym będą jeszcze do południa obchodzić **plantacje**, upici jednym z najsilniejszych narkotyków – gadaniem. [...] Nie pamiętam dokładnie, kiedy zaczęła się do kawiarni inwazja kobiet. Zdaje mi się, że to było w Secesji (róg Rynku i św. Anny), z jej tandetnym szykiem, muzyczką i w ogóle wiedeńskim stylem. Tam zaczęły chodzić rodziny i w ogóle damy.

Źródło: Tadeusz Boy-Żeleński, *Znasz-li ten kraj*, Wrocław 1983, s. 14.

Ćwiczenie 1

Opisz nastrój panujący w krakowskich kawiarniach przełomu XIX i XX wieku.

Ćwiczenie 2

Scharakteryzuj bywalców krakowskich kawiarni czasu końca wieku, czyli *fine de siècle*.

Ćwiczenie 3

Omów wpływ kawiarni na życie kulturalne Krakowa przełomu XIX i XX wieku.

Ćwiczenie 4

Dla wielu artystów typową właściwością postępowania był tzw. rozpaczliwy hedonizm. Wyjaśnij znaczenie tego pojęcia na podstawie analizy zachowania bywalców kawiarni.

Lwów

Lwów, pozostający w cieniu artystycznie rozplamionego Krakowa, był miejscem dla Młodej Polski równie ważnym. To stolica Galicji, miasto wówczas prawie dwa razy większe od Krakowa i, co ważne, dużo bardziej od niego światowe. To właśnie we Lwowie znajdował się uniwersytet, na którym wykładali wielcy humaniści (między innymi Jan Kasprówic). W 1891 roku założono tam Muzeum Historyczne, a w 1897 – Lwowską Galerię Obrazów, odznaczającą się bardzo bogatą kolekcją. Otwarty w 1896 roku Teatr Wielki zachwycał wspaniałym gmachem, wzorowanym na operze paryskiej, oraz wybitnym repertuarem. Wystawiano w nim sztuki największych twórców przełomu XIX i XX wieku: Stanisława Wyspiańskiego, Stanisława Przybyszewskiego, Tadeusza Rittnera, [Maurice'a Maeterlincka](#), [Augusta Strindberga](#), [Henryka Ibsena](#). We Lwowie znajdował się także jeden z najważniejszych ośrodków kultury polskiej: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, posiadający wyjątkowe zbiory biblioteczne. Również środowisko literackie młodopolskiego Lwowa było liczne i pełne wyróżniających się osobowości. W tym mieście mieszkali m.in.:

Jan Kasprówic, Leopold Staff, bracia Stanisław i Wincenty Brzozowscy, Bronisława Ostrowska i Maryla Wolska. Przez dłuższy czas przebywali tam Gabriela Zapolska, Jerzy Żuławski czy Jan August Kisielewski. Artyści spotykali się w kawiarni Schneidra przy ulicy Akademickiej czy w lokalu Naftuły, porównywanych do krakowskiej Jamy Michalika i Paonu, oraz w innych miejscach o europejskich nazwach, np. Roma, Sewilla, Palermo czy [Louvre](#).

Ciekawostka

Zakład Narodowy im. Ossolińskich został ufundowany przez hrabiego Józefa Maksymiliana Ossolińskiego i otwarty w 1827 roku. W 1945 roku – w wyniku zmiany granic państwa i wysiedlenia Polaków ze Lwowa – bogate zbiory Ossolińskich trafiły do Wrocławia. Dziś to jedna z najważniejszych instytucji kulturalnych i naukowych w kraju: w wśród zbiorów znajduje się m.in. rękopis *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza.

Teatr Miejski we Lwowie na pocztówce z 1905

Źródło: a. nn., dostępny w internecie: https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Lw%C3%B3w,_Teatr_miejski,_1905.jpg [dostęp 21.10.2015], domena publiczna.

Jan Mehlich, Opera we Lwowie

Źródło: Jan Mehlich, dostępny w internecie: https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Lw%C3%B3w_-_Opera.jpg [dostęp 21.10.2015], licencja: CC BY 3.0.

Widownia Teatru Wielkiego we Lwowie - fotografia wykonana we wrześniu 2003

Źródło: a. nn., dostępny w internecie: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:TeatrWielkiLwow4.jpg> [dostęp 21.10.2015], licencja: CC BY 3.0.

Kolumna Adama Mickiewicza we Lwowie

Źródło: a. nn., dostępny w internecie: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:KolumnaMickiewicza.jpg> [dostęp 21.10.2015], licencja: CC BY 3.0.

((Józef Mayen

Gawędy o lwowskich kawiarniach

[...] Pisząc te słowa, siedzę tedy oczywiście przy kawiarnianym stoliku, rozglądam się dookoła, gryzę pióro i po raz tysięczny w życiu będę się daremnie nad sformułowaniem aforyzmu, który by w kilku słowach zdołał godnie wyrazić całą istotę Kawiarni. Najbardziej

wyczerpującą wydaje mi się sentencja, wygłoszona przed dwudziestu laty przez Fritza, sławnego 'starego Fritza', płatniczego w wiedeńskiej 'Cafe Museum': 'Kawiarnia to spotkanie, którego się sobie nie wyznacza, ale na które się przychodzi!' Scilicet: Spotkanie nie tylko z innymi, ale i jedyna możliwość swobodnego spotkania z samym sobą – jedyna możliwość niekrępowanego 'przyjścia do siebie'. [...] I tu nasuwa się przede wszystkim kwestia: ile kawiarni mamy w ogóle w chwili obecnej we Lwowie? Kiedy zadawałem to pytanie znawcom naszego miasta, prosząc, by mi na nie bez chwili zastanowienia aproksymatywnie odpowiedzieli, słyszałem liczby wahające się między pięć a trzydzieści. Owóż mamy obecnie czynnych kawiarni szesnaście [...]. Szesnaście kawiarni na 300 tysięcy mieszkańców Wielkiego Lwowa: zaledwie jedna na 20 tysięcy!

Co w moim pojęciu odróżnia najdobitniej kawiarnię od cukierni – to jej szyld, jej nazwa. Podczas bowiem gdy cukiernia, firmując się niemal zawsze nazwiskiem właściciela, pozostaje jego własnością nie tylko materialną, ale i duchową, kawiarnia lwowska, przyjmując w ostatnich latach z reguły patronat jakiegoś abstraktu, symbolu lub pojęcia geograficznego, wyzbywa się wszelkich zewnętrznych cech czyjejs prywatnej własności i staje się wspólnym dobrem swoich bywalców: instytucją prawie że społeczną [...]. I podczas gdy cukiernik, królujący za ladą, sprawia wrażenie dziedzicznego monarchy, rządzącego w swym państwie z łagodnym despotyzmem, kawiarnarz, już to zajęty w biurze lub w innym dyrekcyjnym zakamarku, już to zjawiający się na forum, by powitać swych gości i zapewnić sobie ich życzliwość, podobny jest raczej do premiera w parlamentarnie rządzonej republice. [...]. Lokalem wszystkich branż – od branży nafcarskiej do branży aktorskiej – kawiarnią wszechinteresów jest 'Wiedeńska'. Jest ona czymś więcej zresztą jak kawiarnią tylko. Jest pojęciem geograficznym, mającym dla Lwowa to znaczenie, jakie ma dla Wiednia Stephansplatz, dla Berlina przecięcie Friedrichstrasse i Unten den Linden, dla Paryża place de l'Opera. To centralny punkt miasta. Serce Lwowa. Tutaj łączą się wszystkie jego arterie: linie tramwajowe,

rozbiegające się stąd we wszystkich kierunkach. I ma się takie wrażenie, że gdyby to serce zamarło, musiałby zamrzeć ruch na wszystkich tramwajowych liniach. Z dawien dawna, jeszcze z owych czasów, kiedy we Lwowie istniały tylko dwie linie; Dworzec-Łyczaków i Wały - Park Kilińskiego (a raczej: park 'stryjski'), zwie *vox populi* tę najważniejszą węzłową stację: 'Kawiarnia Wiedeńska' lub po prostu: 'Kawiarnia'. Bo też przez długie lata, jeszcze w epoce tramwaju konnego, a i dawniej jeszcze, mówiąc 'kawiarnia', mieli lwowianie na myśli 'Wiedeńską' właśnie. Był to przez długie dziesiątki lat reprezentacyjny lokal, w którym schodziła się elita miasta: świat polityczny i wojskowy, palestra i finansjera, uniwersytet i teatr. [...] Przede wszystkim jednak jest to sala konferencyjna. Przy oryginalnych ośmiobocznych stolikach z tyrolskiego marmuru zawierają tu poważni kupcy, grosiści, większe transakcje, które następnie, rozbite na sto detalicznych interesików, toczą się dalej w odmiennej zgoła atmosferze sali bilardowej, na terasie lub wreszcie na Wałach.

Źródło: Józef Mayen, *Gawędy o lwowskich kawiarniach*, dostępny w internecie: <http://www.lwow.com.pl/rocznik/kawiarnie.html> [dostęp 7.06.2021].

Ćwiczenie 5

Określ, co odróżnia kawiarnię od cukierni. Odpowiedź zilustruj cytataми z tekstu.

Ćwiczenie 6

Opisz lwowską kawiarnię 'Wiedeńską'. W swoim tekście zapisz informacje o jej funkcji i znaczeniu dla mieszkańców miasta.

Ćwiczenie 7

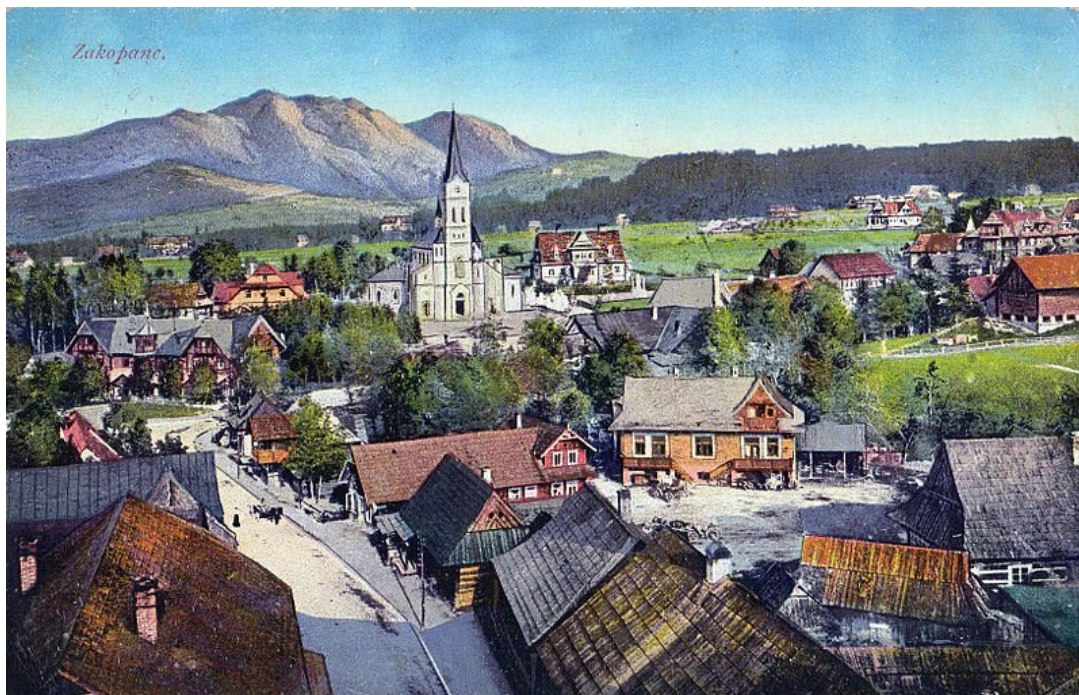
W jaki sposób w kawiarni łączą się zwyczajność i niezwykłość? Rozważ problem, analizując tekst Józefa Mayena.

Ćwiczenie 8

Uzasadnij, analizując zabiegi językowe zastosowane przez Józefa Mayena, że jego tekst jest gawędą.

Zakopane

Trzecim miejscem, które w znaczny sposób przyczyniło się do kulturalnego rozwoju Młodej Polski, było Zakopane. Nieznana dotąd podhalańska wioska stała się na przełomie XIX i XX wieku mekką elity intelektualnej i artystycznej. Szukano w niej odpoczynku i inspiracji – przyroda tatrzańska i góralska obyczajowość stały się tematem niezwykle modnym i eksploatowanym na różnych polach twórczości. W Zakopanem i jego okolicach zamieszkiwali m.in.: Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Jan Kasprowicz, Stefan Żeromski, Tadeusz Miciński czy Stanisław Witkiewicz – twórca stylu zakopiańskiego w architekturze.

Zakopane. Widok ogólny.

Źródło: a. nn., pocztówka wysłana w 1916 roku, Wydawnictwo Salonu Malarzy Polskich w Krakowie, dostępny w internecie: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Zakopane....jpg> [dostęp 21.10.2015], domena publiczna.

Dom w stylu zakopiańskim

Źródło: a. nn., dostępny w internecie: https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Zakopane,_Poland,_fot._mariuszjbie.jpg [dostęp 21.10.2015], domena publiczna.

Widok na Zakopane

Źródło: a. nn., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 9

Przyporządkuj nazwiska i miejsca do odpowiednich miast.

KRAKÓW

Jan Kasprowicz

„Życie”

kawiarnia Schneidra

Zakład Narodowy
im. Ossolińskich

Teatr Wielki

Jama Michalika

Zielony Balonik

Stanisław Przybyszewski

LWÓW

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 10

Umieść wydarzenia na osi czasu.

1 Śmierć Jana Kasprowicza w Zakopanem

2 Otwarcie Lwowskiej Galerii Obrazów

3 Otwarcie Teatru Wielkiego we Lwowie

4 Przybycie Stanisława Przybyszewskiego do Krakowa

5 Założenie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 11

Określ, w jakim stylu wybudowana została przedstawiona na zdjęciu Willa Koliba. Oceniając jej architekturę, wskaż, gdzie się znajduje.

☐ ekspresjonistycznym

☐ klasycystycznym

☐ secesyjnym

☐ zakopiańskim

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 12

Analizując zdjęcie, wymień charakterystyczne dla tego stylu cechy.

Ćwiczenie 13

Uzupełnij zdanie

Willa Koliba została zaprojektowana przez .

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.